

Prikazi, izvještaji, bilješke.

Prilozi k nekim pitanjima iz sv. Pisma.

Dr Nikola Žuvić.

I.

Mjesto gorske besjede Mt 5—8 i umnoženja hljeba Iv. 6.

Obale Genezaretskog (Tabarijah) jezera bile su najobljubljenije mjesto Spasiteljeva djelovanja. Zato su proslavljena po mnogim evandeoskim zgodama mjesta: Kafarnaum, Betsaida, Magdala, Korozain i dr. Tu je Gospodin najviše boravio, propovijedao i svoj nauk potvrdio s mnogo čudesa; dva puta je umnožio kruh, održao euharistijski govor, većinu parabola, koje čitamo kod sinoptika, i po mišljenju mnogo odličnih egzegeta nalazi se baš tu novozavjetno Sinaj-brdo do tada nečuvjenog govora Mt 5—8.

Na sjevero-zapadnoj obali jezera Tiberijade, polazeći iz istoimenog mjesta prema sjeveru, stoji Medjel, evandeoska Magdala. Malo podalje je danas na ruševinama muslimansko selo Khirbet Minie. Od ovog još više prema sjeveru je biblijsko mjesto Kinneroth — grčki *Κεννησάδα*, ž. r. *Κεννησαρόθ*, po kom se naziva i jezero. Jednako se zove i susjedna uzvisina, preko koje vodi put u grad Et-Tabigha, Et-Tabga.

Još je godine 1906, njemačko katoličko društvo »Deutscher Verein des heiligen Landes« otvorilo u Et-Tabigha gostinjac, da bude pri ruci hodočasnici i daje zaklon stručnjacima, koji će proučavati kraj. Povjerenje je bilo misijonarima-Lazaristima. Po dogovoru s gornjim društvom je Görresgesellschaft početkom godine 1932. po svojim stručnjacima¹ počela iskapati tlo u svrhu arheoloških istraživanja, što je do danas pomoglo, da se utvrdilo mnogo mišljenje.²

¹ Franjo Lasman, Bogoslovska Smotra XXII (1934), str. 90—91.

² Brojni izvještaji objavljeni su od godine 1932. osim u samostalnim monografijama i u naučnim smotrama: Theologie und Glaube, Das heilige Land, Nouvelle Revue Théologique, Revue Biblique, Biblica i drugim.

Najprije se potvrđuje ranije mišljenje, da je Tell Hum zbilja stari biblijski Kafarnaum. Godine 1925. još bila je na istom mjestu otkrivena stara sinagoga, koja potječe iz 2. ili 3. stoljeća. O sinagogi u Kafarnaumu govori već sv. Pismo i najstarija kršćanska predaja. Sada otkrivene građevine su rimske utvrde, kakve su već ranije imali Rimljani na sjeveru Palestine (vojnička rimska posada postoji i u Kristovo doba — stotnik Mt 8, 5 sl. i Lk 7, 1 sl.).

Godine 1911. otkriveni su kod Kinneretha dijelovi kananejskog zida. God. 1928. pronađen je komad natpisa Tutmozisa III. iz 15. stoljeća prije Krista, što potvrđuje biblijsko pripovijedanje o egipatskom uplivu i gospodstvu nad Palestinom. Najnovija iskapanja u god. 1932. iznijela su na svijetlo do tada nepoznate dijelove kananejskog zida i brojne keramičke predmete različitih epoha uključivši rimsku. Po svoj je prilici na ovoj uzvisini stajala kakva rimska utvrda ili barem izvidnička stanica, jer je mjesto stajalo na važnoj i prometnoj cesti — Galilaea gentium i via maris Is 9, 1.

Za mjesto Et-Tagba postoji stara predaja, da je ovdje Gospodin umnožio kruh i nasitio 5.000 ljudi Iv 6, 1 sl. God. 1911. otkrio je arheolog K a r g e jedan mozaik, na komu je slika košarice s nekoliko hljebaca i dvije ribe. Iskopine iz god. 1932. vođene prema iskustvu svih dotadanih, pomakle su pitanje dalje, kad su pronađeni ostaci velike kršćanske bazilike iz četvrtog stoljeća.³ Pače otkriven je i kamen, na kom je po istoj predaji Gospodin stajao i učinio ovo čudo. Mozaici predstavljaju veliku umjetničku vrijednost, dobro su sačuvani, a datiraju ih stručnjaci-arheolozi u četvrto stoljeće. Crkva je najstarijeg bazilikalnog tipa, duga 56, široka 30 metara, a da se ne može odrediti visina, jer je potpuno nestalo gornjeg dijela.

Schneider i Mader proučavaju detaljno mozaike u svojim studijama. Mozaici predstavljaju ljepotu kraja, razne životinje, brojne simbole, razne predmete, a i mnogo je natpisa s tajinstvenim riječima i svetim hebrejskim i grčkim pismenima. Umjetnik, koji je pravio i slagao mozaike, morao je biti svakako vještakom u poslu. Čovječjeg se lika nigdje ne nalazi, jer je to malo ranije zabranila sinoda u Elviri. Naveden je tamo bio i uzrok ovoj zabrani: da se Židovi ne sablažnjuju po slikama čovječjeg lika u crkvama, što je bilo zabranjeno po Mojsijevu zakonu. Jedan kratki grčki natpis na lijevoj strani mozaika zazivlje Božju milost na nekog Saura, valjda umjetnika, koji popravlja mozaike. Pomoću paleografije utvrđeno je, da natpis potječe od konca 5. stoljeća.

Među raznim polomljenim stupovima i drugim izrađenim kamenjem našao se i kamen dug 1 metar, širok 60 cm, a debeo 14 cm.

³ A. Schneider, Maderov asistent kod iskapanja, Die Brotvermehrungskirche von et-Tabga am Genesarethsee und ihre Mosaiken, Paderborn 1934. izdanje s mnogo slika i crteža.

Već kod gradnje je naumice postavljen iza oltara; nikako da bi se tamo našao kao ruševina, jer mu je postament i okolina bila pripravljena. Radi toga zaključuju, da se radi o predmetu posebnog štovanja. S protivne strane kamena je mozaik sa slikom košarice, u kojoj se vide dva hljeba, dvije polovice hljeba, koje su označene s križem između dviju ribica. Tu vidi Schneider klasično prikazivanje Euharistije⁴ i izvodi iz tog dalje svoje zaključke. Tu, na istom mjestu citira natpis Eterije iz 5. stoljeća, čiji sadržaj opetuje pod konac 6. stoljeća, god. 590., Teodozije, pa Arkulf 670. i napokon u 12. stoljeću Petar Djakon. Natpis glasi: »Ibidem vero super mare est campus herbosus, habens foenum satis et arbores palmarum multas et iuxta eas septem fontes, qui singuli infinitam aquam emittunt, in quo campo Dominus de quinque panibus et duobus piscibus populum satiavit. Sane lapis, super quem Dominus panem posuit est factum altarium, de quo lapide frustra tollunt vendentes pro salute sibi et prodest omnibus. Iuxta cuius ecclesiae parietes via publica transit, ubi Matthaeus Apostolus habuit theloneum. Inde in montem qui iuxta est, est spelunca, in quam ascendens beatitudinem dixit Salvator.«

Predaja sve ovo datira za četvrto stoljeće. Je li to možda pobožna konjektura ili neprekidna predaja, koja siže unatrag sve do prvih kršćanskih generacija? Nije potrebno, da je prihvatimo u pojednostima, da uokvirimo, navežemo i topografijski protumačimo evandeoske događaje: pećina za govor na gori Mt 5 sl.; Mk 3; Lk 6 i kamen za umnoženje hljeba (Mt 14; Mk 6; Lk 9) Iv 6.

Čitajući evandeoski opis kod Ivana, zaključujemo odmah, da je Gospodin umnožio hljeb uz obalu jezera Genesaret, premda je govor i o pustinji, to jest o kraju izvan ljudskog naselja. Značenje riječi poći trans mare, transfretare-peran, trans fretum ne znači ni u jednom od ovih jezika ploviti (isključivo) na protivnu stranu jezera, na protivnu obalu. Znači naprotiv uvijek (absolutno) ne poći kopnom, doći lađom do određenog cilja.

Kad onaj starinski natpis Petra Djakona iz 12. stoljeća veli o istom mjestu, da je Gospodin umnožio hljeb i na bližnjoj pećini = hridini (brdo — spelunca: specula prema ὄρος poučavao mnoštvo naroda — »in quam ascendens beatitudinem dixit Salvator« — kasniji pisci ne prihvaćaju jedinstveno ovog harmonijskog mišljenja. Hodočasnici danas razni vodiči kao brdo blaženstva — mons beatitudinum — uzvisinu, koju domaći nazivlju Qouroun Hattin (= vršci), a stoji na putu iz Nazareta preko Kane galilejske u Kafarnaum. Stari se naime nisu posebice zanimali, kako svjedoči veliki naš Jeronim, da je ovo brdo u Galileji, a ne u Judeji: »putamus vel Thabor esse vel quemlibet alium excelsum montem.«⁵ Qouroun Hattin, brdo koje dopire do 315 metara visine, s kog

⁴ Isti Schneider str. 57.

⁵ S. Hier., Com. in Matthaeum 5, 1 — PL 26, 33—34.

se pruža lijep i slobodan pogled na jezero Tiberijadu i sela po obližnjoj Galileji. Lako je pristupačno iz nutrinje Galileje, a nije mnogo udaljeno od mjesta umnoženja hljeba. Kasnija predaja kao i najnoviji dokazi više svjedoče i određuju se za Et-Tabighu (Tabgu). Innitzer priznaje, da bi ime odgovaralo (etimologijski dalo bi se govoriti), ali položaj isključuje, da bi El-Bateha, El-Ibteha, El-Tabigha bilo mjesto umnoženja hljeba.⁶ Blži je Dalmann, koji dokazuje, da prema evangeoskim opisima, mjesto ne može biti daleko od Kafarnauma. Gospodin bi inače bio pješačio nekoliko milja izvan grada u smjeru jugozapada, a najpodesnije tlo i prostor, na kom je moglo stajati mnoštvo i od kakvih 10 do 12 tisuća ljudi, imao je u neposrednoj blizini Kafarnauma kod Et-Tabigha.⁷

Apostoli su pristali uz obalu Genezareta (spomenuti grad Kinnereth) Mt 14, 34 i Mk 6, 53. Obala u blizini grada je duga i baš tu se izljevaju u jezero tri riječice — Wady i četiri jaka vrela — (oštar grlini g h) Ajin. Kraj je lijep, plodan i bogat, jer ga obilno natapaju spomenuti potoci. Nazvan je Sedam Vrela — Septem Fontes, u arapskom Et-Tabigha, što je samo pokvareni izgovor grčkog naziva Heptapegon = *ἑπτάπηγον* ili bolje Heptapegai = *ἑπταπηγαι* Premda iskrivljen izgovor i prema tomu i naziv, to su ipak sačuvani svi elemnti prelaženja jedne riječi u drugu, pa i u drugi jezik: eptapegon = et-tab(p)i(eta)g(h)a. Ovdje se nalaze toplice s 32 stupnja i Arapi ih nazivlju Jobovim vrelom = Ajin Ayub, Hamman Ayub, Tannur Ayub.

Ne smijemo se zanijeti, kao da bi tekstovi, koji se odnose na topografiju čuda, bili bez poteškoća. Naprotiv tih ima mnogo. Dok jedni uzimlju ono trans mare *πέραν τῆς θαλάσσης* za istočnu stranu jezera na obali Gaulanitide, drugi slijede sv. Ivana 6, 22 i dalje, pa zaključuju: Isus stoji s učenicima na zapadnoj strani jezera, južno od Kafarnauma. Narod, koji Ga slijedio i izgubio s vida, traži Ga. Saznavši Mu mjesto boravka, da Ga dostigne, polazi mnoštvo lađama preko mora, iz Tiberijade prema sjeveru. Vodio je put i kopnom, ali lagano vijuganje obale spriječava, gubi se više vremena. Narod nađe Gospodina ispod (= južnije) od Kafarnauma, gdje su blagovali čudesno umnoženi hljeb Iv 6, 23—35, mjesto današnjeg gradića Et-Tabigha.

Što neki pisci i tumači govore o Betsaidama, na naše mjesto o nekoj trećoj (dviije na sjeveru jezera: Betsaida Julias i Betsaida Petrova, Andrije i Filipa) ne zadaje nikakvih poteškoća, jer je postojalo više gradova (pa i s jednakim možda imenom), a da im danas ne nalazimo ni traga. Ali k našem mjestu, premda je Gospodin

⁶ Pölzl-Innitzer, Kurzgefasster Kommentar zum Evangelium des hl. Joannes bis zum Beginn der Leidengeschichte, Graz und Wien 1928., str. 106.

⁷ Dalmann, Orte und Worte Jesu, Göttingen 1924, str. 107. i 108.

poučavao po čitavoj Galileji, spominje sv. Matej 4, 13. kako je mjesto boravka bilo Isusu Kafarnaum. Što lijepo sv. Ivan potvrđuje 6, 17. kako je Isus s učenicima došao ladom (morskim putem) u Kafarnaum. Tekst kao ni najnovije iskopine ne daju dovoljnog povoda da se traže nova mišljenja, ako prihvatimo gore izneseno.

II.

David ubija Golijata.

Nedavno su neke beogradske dnevne novine iznesle tvrdnju, da nije David ubio Golijata, kako se općenito drži. Samo sv. Pismo svjedoči o tom i navodi u dokaz svoje tvrdnje mjesto 2 Samuela 21, 19. Prijatelj je pročitao tu vijest, izrezao i poslao mi s molbom, da mu protumačim tu poteškoću. Prije nego sam prvomu odgovorio, molio me i drugi. Radi većeg publiciteta odgovaram na ovom mjestu.

Sumnja nije nova i biblicistima nikakvo iznenađenje. Osim starijih protestantskih biblicista iznosi ju *Thenius-Löhr* u drugoj polovini prošlog stoljeća.¹ Zatim je ista bila preradivana i iznošena u novom obliku, a da se mnogi pisci nisu obazirali na mišljenja, koja su ispravljala tekst po svim naučnim pravilima.² Kao apsolutno zajamčenu činjenicu iznosi u našem stoljeću *Koch*, kad tvrdi da nije bio David, nego Elkanan, koji je ubio Golijata.³ Svu je stvar iznesao u svojoj knjizi pokojni *Mihael Hetzenauer*.⁴

Jasno govori tekst 1 Sam 17, 1 sl. o Golijatu i Davidu. 17, 50. baš kako je Golijat pao, a David mu odrubio glavu njegovim vlastitim mačem. U 2 Sam 20. i 21. opisuju se ratovi, koje je vodio David kralj. David sakupi kosti Saula i Jonate i pokopa ih do oca Saulova Kiša iz plemena Benjaminova. Opisuju se ratovi s Filistejima, pa 21, 19 veli: *wat^ehi — 'odh hamil^e hamah b^eghobh 'impeliš^etim wayy aq 'el^ehanan ben — ya'are (za'are') 'oreghim beth halah^emi 'eth gol^eyath hagiti w^e'es hanitho kim^enor 'oreghim*. Vulgata prevodi *Tertium quoque fuit bellum in Gob contra Philistaeos, in quo percussit Adeodatus filius saltus polymitaris bethlehemites Goliath gethaedum, cujus hastile erat quasi liciatorium textentium*.

¹ *Thenius-Löhr, Könige, Leipzig 1873, str. 196.*

² *Nowack, Richter-Ruth-Samuel, Göttingen 1900/02, str. 240.*

³ *Koch, Das zwanzigste Jahrhundert, München 1906, str. 583.*

⁴ *P. Mich. Hetzenauer, Theologia Biblica, Freiburg in Breisgau 1908, str. 181.*

Tekst je u protivnosti s 1 Sam 17, 50. Svi liberalni kritičari priznaju, da je tekst pokvaren i treba ispravka. Po kritičkim načelima historije teksta ispravlja Klostermann⁶ ovo mjesto po 1 Dnevnika 20, 5. Jednako i Franjo Hummelauer⁷, jer je mjesto paralelno. Prva knjiga Dnevnika 20, 4—7 govori o Davidovim pobjedama nad trojicom gorostasa: 4. Raphaim, 7. Rapha.⁷ Redak 20, 5 glasi: *wat^ehico^dh mil^e hamah 'eth-p^eliš^etim wayyaq 'el^ehananben-y'ior (qeri:y'yr) 'eth-lah^e mi 'ahi gol^eyath hagiti w^e'es hani tho kim^e nor.* Vulgata: *Aliud quoque bellum gestum est adversus Philisthaeos, in quo percussit Adeodatus filius saltus bethlehemites fratrem Goliath gethaei, cujus hastae lignum erat quasi liciatorum textentium.*

Prema zadnjem tekstu ispravljaju Klostermann i Hummelauer 2 Sam 21, 19 tako, da ispuštaju riječ **polymitarius**, a dodaju iz 1 Dnevn 20, 5 riječ **fratrem**. Hetzenauer tumači⁸ prema ispravljenoj Elhanan fratrem illius Goliath, quem David occiderat, percussit. Budde⁹ ne dozvoljava dvije osobe, nego misli, da treba shvatiti o istoj, jer se u oba teksta opetuju riječi: *hastile hastae quasi liciatorium textentium.*

Daničić prevodi 1 Dnevn 20, 5: *Nasta opet rat s filistejima, u kom Elhanan sin Jairov ubi Lamiju brata Golijata Getejina, kojemu kopljača bijaše kao vratilo. A 2 Sam 21, 19: I opet nasto drugi rat u Gobu s Filistejima; i tada Elhanan sin Jare-*

⁵ Klostermann, *Die Bücher Samuelis und der Könige*, Nördlingen 1887, str. 238.

⁶ *Cursus Scripturae Sacrae*: Fr. Hummelauer, *Commentarium in libros Samuelis*, Parisiis 1886, str. 426.

⁷ Rapha, Raphaim treba i u hebrejskom čitati *repha*, *rephaim* = *refaite se* i nazivlje pleme divova, ne rapha, raphaim = liječiti, liječnici, što su shvatili i prevodioci galikanskog psalterija kod Ps 87, 11, gdje veli: *Nunquid mortuis facies mirabilia? aut medici suscitabunt et confitebuntur tibi? Ni Daničić ne prevodi dobro, kad veli: ili će mrtvi ustati i tebe slaviti. Prava riječ je repha'im u značenju divova. Sv. Jeronim je u svom prevodu psalterija iz hebrejskog također bio ovisan o prijevodu LXX, dok u tumačenju Izaije veli: »Verbum hebraicum raphaim, si post reš primam litteram, sequentem habeat vau, legitur rophaim et significat medicos, sin autem absque vau littera scribatur, legitur raphaim et transfertur in gigantes,« *Comment. in Is. 26, 19 — PL 24, 303. —* Stručnjaci nemaju jedinstvenog mišljenja o tekstovima, koji zadaju velike poteškoće.*

⁸ Nav. dj. *Theol. Bib.* str. 182.

⁹ Budde, *Bücher Samuel*, Tübingen 1902, str. 312.

Oregimov Bethemac ubi brata Golijata Getejina, kojemu kopljača bješe kao vratilo.¹⁰

Stručnjaci su shvatili o više okršaja i dvojici junaka kao i dvjema ubijenim divovima. Zaključuje Hummelauer na 2 Sam 21, 19: idem 1 Reg 17, 7. de hasta Goliath dicitur. Par nobile fratrum.¹¹

Židov-kršćanin.*

Dr P. Ivanišić.

»...da svi budu jedno...«

Iv. 17. 21.

I.

Židov-kršćanin ili kršćanski Židov. Ima li takovih? U doba radikalnog i aktivnog cionizma, u vrijeme obnove Palestine, svetog Hanaana? U času osnutka židovske državne i narodne samostalnosti? Ima ih. To svjedoči knjižica Fr. Neumanna, koji govori kršćanskim Židovima: »Čuj, Izraele, tvoja nacionalna stvar je Bog, i jer Bog, zato Krist« (str. 39).

Potomci su to Abrahama, kojemu Bog obećaje da će u njegovom sjemenu blagosloviti sve narode zemlje, potomci su to onih koji su pred poganinom Pilatom zaviknuli: Krv njegova na nas i na djecu našu i onda ubili svoga Mesiju, svoga Kralja. Zato je od njih oduzeto kraljevstvo Božje i na njihovo mjesto su pozvani i došli od istoka i zapada, i sjevera i juga, i sjeli za sto u kraljevstvu Božjem.

Neumann ih malo drukčije prikazuje.

Židov je biblijski i stvarni »sluga Božji«, kojega je sam Bog izabrao i namijenio mu veliku zadaću. Zato je Bog njegova prvotna zadaća — Bog i Božja naredenja. Bez Boga i nema židovstva, ne samo religijskog nego ni nacionalnog. Po Mojsiju je »vječni i živi« Bog, »čuvar Izraela«, jasno označio svoj plan: Čuvaj moj zakon i bit ćeš sretan, gospodar svih naroda; prezeš li moj zakon, raspršit ću te! Ipak i nevjerni Izrael ne će biti ostavljen, bude li se ikad vratio svome Gospodu. Bit će sakupljen i sabran opet u Božji narod, obrezana srca (str. 6—12).

¹⁰ I prevod daje čitatelju naslutiti, da je ispravljen. U ovom drugom tekstu 2 Sam 21, 19 bilježi prevodioc riječ brata u kurzivu.

¹¹ Nav. mjesto.

* Friedrich Neumann: Die Judenfrage und der christliche Jude, Češký Těšín — Leipzig 1935.